

**YUQORI SINIF O'QUVCHILARIDA MEDIASAVODXONLIK
KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK
XUSUSIYATLARI VA OMILLARI**

Usanova Mahfuza Karamat qizi

Termiz davlat pedagogika instituti magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17067014>

Annotatsiya: Yuqori sinf o'quvchilarida ko'rgazmali axborot vositalarining zamonaviy texnologiyalari tahlili. Tadqiqotda interfaol ta'lim usullari, media vositalarini tahlil qilish, raqamli platformalardan yuklash hamda tanqidiy fikrlashni rivojlantirish bo'yicha samarali ishlab chiqarishlar ko'rib chiqiladi, o'quvchilarning mustaqil va tanqidiy fikrlashlarini tuzatishda o'qituvchilarning roli va ta'lim yuklanishining vazifalari yoritiladi.

Kalit so'z. Mediasavodxonlik, mediasavodxonlik ko'nikmalari, omillar, psixologik-pedagogik xususiyatlar, ommaviy axborot, newmedia, raqamli media.

**ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ И ФАКТОРЫ
ФОРМИРОВАНИЯ НАВЫКОВ МЕДИАГРАМОТНОСТИ У
СТАРШЕКЛАССНИКОВ**

Аннотация: Анализ современных технологий визуальных медиа у старшеклассников. В исследовании рассматриваются интерактивные методы обучения, эффективные постановки для анализа медиа, загрузки с цифровых платформ и развития критического мышления, освещается роль учителя в коррекции самостоятельного и критического мышления учащихся и задачи учебной нагрузки.

Ключевые слова: Медиаграмотность, навыки медиаграмотности, факторы, психолого-педагогические особенности, средства массовой информации, новые медиа, цифровые медиа.

**PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL FEATURES AND FACTORS OF
THE FORMATION OF MEDIA LITERACY SKILLS IN HIGH SCHOOL STUDENTS**

Abstract: The research examines interactive learning methods, media analysis, downloads from digital platforms, and effective productions for the development of critical thinking, the role of teachers in improving students' independent and critical thinking, and the tasks of educational loading.

Keyword. Mediaascular, mediaasawand skills, factors, synchic and pedagogical features, mass information, newmedia, digital media

KIRISH

Mediasavodxonlik - bu shaxsning ommaviy axborot vositalari va raqamli platformalardan ongli va tanqidiy foydalanish qobiliyatidir. O'quvchilarda mediasavodxonlikni shakllantirish pedagogik va psixologik jarayonlarni hisobga olgan holda olib borilishi lozim. Quyida ushbu jarayonning muhim jihatlari yoritiladi.

Yangi axborot voqeligi va mediaga to'lib toshgan dunyoda newmedia: raqamli media, mobil media, ijtimoiy tarmoqlar va h.k. lar foydalanuvchisidan networking, remiksing, sharing, kontent va multimediani yuklab olish, yaratish, tarqatish va savodli tarzda foydalanish ko'nikmalarini talab qiladi. Aynan shu sababli newmedia ekotizimini ta'riflovchi yangi

tushunchalar raqamli mediasavodxonlik, yangi mediasavodxonligi, multimediasavodxonligi tushunchalari paydobo'ldi.

ASOSIY QISM

Hozirgi paytda gipermatnlilik tushunchasi nafaqat raqamli axborotga, balki tarmoqdan foydalanuvchilarga ham tegishlidir. Network raqamli aloqalar vositasida barchani va barcha narsalarni bog'lash tamoyili sifatida odamlar va mashinalar, mashinalar va dasturlar, robotlar va boshqa texnikalar o'rta-sidagi muayyan kommunikatsiyani anglatadi. Mediasavodxonlik haqida so'z ketganda ekspertlar shuni qayd etadiki, "ko'nikmalarning an'anaviy to'plami kengaymoqda; katta ma'lumotlardan xabardorlik, shaxsiy ma'lumotlarning maxfiyligi, internetda qo'llaniladigan algoritmlarni bilish, shuningdek, mediaga kirishish va undan chiqish o'rta-sidagi muvozanatga rioya qila olish yangi mediasavodxonlik komponentlari hisoblanadi". Shu tariqa foydalanuvchining "online" yoki "offline" rejimini tavsiflovchi tushunchalar bugungi kunda insonlararo munosabatlarda va axborot almashinuvida eng muhim signalga aylandi.

Boshlang'ich sinflar (6-10 yosh) - ko'proq vizual va ko'rgazmali materiallar kerak, tanqidiy fikrlash hali shakllanmagan, multimediali darslar samarali bo'ladi.

O'rta sinflar (11-14 yosh) - mustaqil fikrlash shakllana boshlaydi, internetdan faol foydalanish kuchayadi, manipulyatsiyaga uchrash ehtimoli yuqori.

Yuqori sinflar (15-18 yosh) - tanqidiy fikrlash yaxshiroq rivojlangan, raqamli madaniyat va ommaviy axborot vositalari haqida chuqurroq bilim berish kerak, ijtimoiy tarmoqlardagi ta'sirga nisbatan ongli yondashuv shakllanishi lozim, tanqidiy fikrlash va axborotni tahlil qilish kabilardir.

Mediasavodxonlikni shakllantirish uchun o'quvchilarga tanqidiy fikrlashni rivojlantiradigan quyidagi ko'nikmalarni o'rgatish kerak:

Manbani tekshirish - axborot qayerdan kelganini aniqlash.
Haqiqiy va yolg'on axborotni ajratish - dezinformatsiya va feyk xabarlarni tanib olish;

Emotsional ta'sirni tushunish - axborotning psixologik manipulyatsiyasini anglash;

"Media va axborot savodxonligi" tushunchasi XXI asrda o'zini o'rab turgan borlikni tushinishi uchun insonga zarur bo'lgan turfa xil ko'nikmalar to'plamini anglatadi".

"Media va axborot savodxonligi media hamda kutubxonalar, arxivlar va Internet kabi boshqa axborot yetkazuvchilarining shaxsiy hayotimiz va demokratik jamiyat hayotidagi roli va vazifalari bilan uzviy bog'liqdir. U insonning kommunikatsiya va uz fikrini erkin bayon qilish, g'oyalar va axborotni izlash, qabul qilish, ular bilan almashinish borasidagi huquqlarini amalga oshirishga ko'maklashadi. Media va axborot savodxonligi media va boshqa axborot yetkazuvchilar nima ishlab chiqarayotgani, qanday xabarlarni tarqatayotgani bo'yicha mavjud ma'lumotlar asosida, media va boshqa axborot yetkazuvchilarni baholash xamda maqsadli auditoriya rolini baholash imkoniyatini beradi".

Media va axborot borasida savodxon talabalar kuyidagi ko'nikmalarga ega bo'ladilar:
medianing va ular orqali taqdim etilayotgan axborot shakllarining ta'sirini yaxshi tushunish;

o'ylangan mustaqil qarorlar qabul qilish va atrof-muhit bo'yicha yangi ma'lumot olish;

umumiylilik hissining shakllanishiga va jamoaviy diskursni qo'llab-quvvatlash;

hayoti davomida uzluksiz ta'lim olib axborotni yaratish;

tanqidiy fikrlashda mediada o'zini namoyon qilish va ijodiy maqsadlarda foydalanish;

mediadan uz xavfsizligini ta'minlagan va ijtimoiy mas'uliyatni his qilgan holda foydalanish;

Demokratik jamiyat hayotida va global axborot tarmog'ida faol ishtirok etish.

O'quvchilarga internet xavfsizligi bo'yicha quyidagi jihatlar tushuntirilishi kerak onlayn identifikatsiya va shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish, kiberbulling (onlayn tahqirlash) xavflari va undan himoyalaniish yo'llari. Ijtimoiy tarmoqlarning psixologik ta'siri va ularning zararli oqibatlari, o'quvchilarda mediasavodxonlikni shakllantirish uchun samarali strategiyalar ishlab chiqishni talab etadi.

Maktab dasturiga mediasavodxonlikni kiritish bunda jurnalistika, axborot texnologiyalari, ijtimoiy fanlar darslariga mediasavodxonlik elementlarini kiritish, raqamli madaniyat va axborot xavfsizligi bo'yicha maxsus fan yaratish.

Ota-onalar bilan hamkorlik jarayonida ota-onalar uchun mediasavodxonlik bo'yicha seminar va treninglar tashkil qilish, oilaviy muloqotni kuchaytirish va bolalarning internetdan foydalanishini nazorat qilishni talab etadi.

3. Mediamuloqot va ijtimoiy loyihalar uchun esa o'quvchilar uchun ijtimoiy tarmoqlarda mediasavodxonlik bo'yicha loyihalar tashkil qilish, ommaviy axborot vositalari bilan hamkorlikda maxsus treninglar o'tkazish samaralidir.

Raqamli texnologiyalarni qo'llash onlayn testlar, viktorinalar, simulyatsiya o'yinlari orqali mediasavodxonlikni baholash, "Media detektiv" usuli orqali o'quvchilar soxta yangiliklarni topib, ularni tahlil qilishadi.

"Raqamli muhitda mediasavodxonlik" axborot xizmati vositasi sifatida. Kontsepsiya faqat kompyuterdan foydalanish imkoniyatidan tashqariga chiqdi va texnologik savodxonlik bilan bog'liq bir qator tushunchalarda ko'rib chiqildi: kompyuter va AKT savodxonligi. Raqamli muhitda mediasavodxonlik rivojlanish katalizatori bo'lib xizmat qiladi, chunki u axborot jamiyati fuqarosi, elektron xizmatlar iste'molchisining o'zini o'zi tarbiyalashi va boshqa muhim hayotiy ko'nikmalarini egallashiga yordam beradi".

Raqamli muhitda mediasavodxonlik Kompyuter savodxonligi kompyuterlar sohasidagi maxsus va maxsus texnik ko'nikmalarni o'z ichiga oladi. AKT savodxonligi kompyuter tomonidan qo'llab-quvvatlanadigan xizmatlar va Internet orqali tarqatiladigan madaniy takliflardan foydalanish bo'yicha foydalanuvchi ko'nikmalari to'plami sifatida kommunikativ komponentni va bilimga asoslangan jamiyatning asosiy jihatlariga yo'naltirilgan axborot komponentini o'z ichiga oladi: optimal tarzda topish, qabul qilish qobiliyati, raqamli axborotni tanlash, qayta ishlash, uzatish, yaratish va ishlatish.

Yuqori sinf o'quvchilar ning raqamli savodxonligini baholash uchun axborot, kompyuter, kommunikativ savodxonlik, media savodxonligi va texnologiyalarga munosabat ko'rsatkichlarini baholashga asoslangan yondashuv qo'llaniladi. Ushbu ko'rsatkichlarning har biri uchta jihat bo'yicha baholanadi: kognitiv (bilim), texnik (mahorat) va axloqiy (munosabat):

kognitiv jihat - bu insonning axborotni qanday baholashi va yaratishi, u bilan ishlashga tanqidiy yondashishi, kompyuterlar, ommaviy axborot vositalari, uning boshqa foydalanuvchilar bilan qanday munosabatda bo'lishi va texnologiya bilan qanday munosabatda bo'lishi, ko'rgan narsasini tasvirlaydi;

texnik jihat zarur ma'lumotlarni, media materiallarni topish, shuningdek, raqamli qurilmalar va yangi texnologiyalar qanday ishlashini tushunish qobiliyatini ko'rsatadi.

Axloqiy jihat odamlarning raqamli media vositalaridan foydalanishda qabul qilingan me'yorlarga rioya qilishga munosabatini baholaydi. Masalan, axborot va uning manbalarining to'g'riligini tekshirish zarurligini tushunish, tarmoqdagi aloqa normalariga rioya qilish va hokazo.

O'quvchilarda mediasavodxonlik ko'nikmalarini shakllantirish pedagogik va psixologik yondashuvlarni uyg'unlashtirishni talab qiladi. Ta'lim jarayonida tanqidiy fikrlashni rivojlantirish, axborot manbalarini tahlil qilish va raqamli madaniyatni shakllantirish asosiy vazifalardan biridir. Yuqori sinf o'quvchilar va ota-onalar birgalikda harakat qilganda, o'quvchilar ommaviy axborot vositalaridan ongli va xavfsiz foydalanish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Ommaviy axborot vositalari yoshlar hayotidagi katta ta'sirga ega kuchdir. Musiqa, televizor, video o'yinlar, jurnallar va boshqa ommaviy axborot vositalari dunyoni qanday ko'rishimizga kuchli ta'sir ko'rsatadi, bu ta'sir ko'pincha bolalik davridan boshlanadi. Ommaviy axborot vositalarini iste'molchilar tanqidiy tahlil qila olishlari uchun ularda media savodxonlik ko'nikmalari va odatlarini bolalikdan rivojlantirish kerak bo'ladi. Bu ko'nikmalarga ommaviy axborot vositalariga bazaviy darajada kirish, uni muayyan tushunchalar asosida tanqidiy tahlil qilish, shu tahlil asosida baholash va nihoyat, ommaviy axborot vositalarini o'zi ishlab chiqarish kiradi.

Media savodxonligi ko'nikmalarini o'rganishning ushbu jarayoni media ta'lim deb ataladi. UNESCO tashkiloti tomonidan XXI asrda media ta'limni targ'ib qilish madaniy-ma'rifiy rivojlanishning ustuvor yo'nalishi sifatida e'tirof etildi hamda aynan shu yo'l bilan media savodxonlikni oshirish mumkinligi takidlandi. UNESCO odamlarning tanqidiy fikrlash va to'g'ri qaror qabul qilish darajasini yaxshilash uchun ommaviy axborot vositalari va media savodxonlikni rivojlantirishni qo'llab-quvvatlaydi. Tashkilot, ayniqsa, siyosatchilar, o'qituvchilar, ommaviy axborot vositalari mutaxassislari, yoshlar tashkilotlari va ushbu sohadagi nochor aholi qatlamlarining salohiyatini oshirishga intiladi, a'zo davlatlarga milliy ommaviy axborot vositalari va axborot savodxonligi siyosati va strategiyalarini shakllantirishda yordam beradi.

Media savodxonlikni o'rganadigan eng qadimgi tashkilot bu National Telemedia Council (Milliy Telemedia Kengashi) Viskonsin shtatining Madison shahrida joylashgan va Marieli Rou 50 yildan ortiq rahbarlik qilgan. Tashkilot dastlab "Telemedium" deb nomlanuvchi media savodxonlik jurnalini nashr ettirgan. Bugungi kunda Media savodxonlik bo'yicha butun dunyo mamlakatlarida keng targ'ibot va tashqivot olib borilmoqda. O'z qadriyat va analariga ega bo'lgan Osiyo mamlakatlarida media savodxonlik va uning ta'limga kirib kelishi jarayoni G'arb mamlakatlarinikidan biroz farq qiladi. O'tgan asrning 90-yillaridan boshlab Sharqiy Osiyoda media savodxonlik tomon siljish kuzatildi. So'nggi yillarda Osiyoda media savodxonlik darajasi o'sib bormoqda va Osiyo-tinch okeani mintaqasida media savodxonlik bo'yicha bir nechta dasturlar ham amalga oshirilmoqda.

Xususan, O'zbekistonda 2021-2022-o'quv yilidan boshlab 10-11-sinf o'quvchilarining "Tarbiya" darsligiga "Media savodxonlik" bo'limi kiritildi. Respublikaning O'zJOKU, TDSuU, O'zMU, O'zDJTU, QDU, SamDChTI kabi oliygohlarining jurnalistika fakultet va yo'nalishlarida media savodxonlik darslari o'tila boshlandi. So'nggi yillarda axborot oqimining bir necha barobar tezlashishi, ijobiy ma'lumotlar bilan bir qatorda salbiy xarakterdagi axborotning ko'payishi media savodxonlikka ega bo'lish zaruratini yanada oshirdi. An'anaviy tarzda media savodxonlik shaxsning adabiy asarlarni tahlil eta olish va sifatli matnlarni yaratishidan iborat bo'lgan. Bugun media savodxonlik - axborotning nega va nima uchun uzatilayotganligini bilish demakdir.

Media savodxon inson o'ziga bu axborotni kim va nima maqsadda yaratgan? Ushbu xabar men uchun zarurmi? degan savolni bera olishi va to'g'ri xulosa chiqarishi, unga nisbatan tanqidiy yondoshishi lozim. Mazkur savollar nafaqat siz oilangiz davrasida televizor ko'rayotgan, mashinada radio eshitayotgan yoki internetdagi xabarlarni ko'rayotgan paytda berilishi, balki har qanday axborotni qabul qilayotgan va unga baho berayotganda ham kerakdir.

Ommaviy axborot vositalari tizimining jamiyat hayotining barcha sohalari bilan o'zaro ta'sirining integral natijasi sifatida oshkoralikni belgilab, biz Rossiya bosma ommaviy axborot vositalarining rivojlantirishda ishtirok etgan zamonaviy resurslarini ana shunday pozitsiyalardan ko'rib chiqmoqchimiz. Ularni ochib berish postsovet davridagi mahalliy matbuot faoliyati bilan bog'liq jarayonlarni chuqur tahlil qilishni talab etadi. Ular orasida ommaviy axborot makonining transformatsiyasi bor. Mamlakatda boshlangan jamiyat hayotining eng muhim sohalari modernizatsiya qilish amaldagi aloqa tizimlarini, birinchi navbatda, ommaviy axborot vositalari tizimini tubdan qayta qurishni taqozo etadi. Ommaviy axborot vositalari orqali ijtimoiy o'zaro aloqalar yangi kommunikatsiya texnologiyalari taraqqiyoti tufayli tobora kengayib borayotgan imkoniyatlarga ega bo'lsa-da, O'zbekiston media tizimi ulardan jamiyatni modernizatsiyalash muammolarini hal etishda yetarlicha foydalanmayapti.

XULOSA

Axborotga bo'lgan ehtiyojning mohiyati. Biz darslik falsafiy kategoriyalariga amal qilamiz. "Mohiyat - bu ob'ektning barcha xilma-xil va qarama-qarshi shakllarining barqaror birligida ifodalangan ichki mazmuni obyektning u yoki bu kashfiyoti hodisasi, uning mavjudligining tashqi shakllari. Tafakkurda bu kategoriyalar obyektning turli xil o'zgaruvchan shakllaridan uning ichki mazmuni va birligiga - tushunchaga o'tishni ifodalaydi". O'quvchilar sonining jadal o'sishi, raqamli texnologiyalarning faol rivojlanishi, tarmoqqa kirishning kengayishi, Internet segmentida ichki reklama bozorining rivojlanishi va jahon reklama bozori bilan integratsiyalashuvi tufayli onlayn medianing jadal rivojlanishi. onlayn media segmenti sanoatida xorijiy kapitalning ortib borayotgan roli media korxonalari o'rtasida raqobatning kuchayishiga olib keldi. Ko'rinib turibdiki, zamonaviy bozorda raqobat muhiti o'ziga xos tarmoq xususiyatlariga ega va raqobatbardosh ustunliklarni shakllantirish va rivojlantirishning strategik jarayoni, shuning uchun ham sanoatning o'ziga xos xususiyatlariga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Кириллова Н. Медиакультура: от модерна к постмодерну. М., 2005.
2. Cynthia Vinney. „Very well mind“. What Is Media Literacy? 2022
3. Azamat, M. S., & Rajabali, P. S. International Evaluation Programs. International Journal of Innovations in Engineering Research and Technology, 1-5.
4. Mamatkobilova, S., & Julayeva, M. (2020). FACTORS AFFECTING FAMILY STRENGTH
5. Olimova D.M. O'quvchilarni milliy kashtachilik asosida estetik tarbiyalashni takomillashtirish texnologiyasi metodik muammo sifatida" "Mug'allim" №1-son 2023-yil.
6. Olimova D.M. (2022). Uzbek embroidery as priceless cultural heritage of uzbek people. international scientific conference " innovative trends in science, practice and education", 1(2), 67-70 .